

आरबीआय/२००७-०८/४१
डीबीओडी.डीआयआर.बीसी. ७/१३.०३.००/२००६-०७

जुलै १, २००७
आषाढ ११, शके १९२९

सर्व अनुसूचित बँक (आरआरबी सोडून)

महोदय

महापरिपत्रक : देशांतर्गत, सामान्य अनिवासी (एनआरओ) व बाह्य अनिवासी (एनआरई)
खात्यांमधील रुपयांच्या स्वरूपात ठेवींवरचे व्याज दर निश्चित करण्याकरिता

आपल्या सर्वांना माहितच आहे की रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने देशांतर्गत, सामान्य अनिवासी (एनआरओ) व बाह्य अनिवासी (एनआरई) खात्यांमधील ठेवींवरचे व्याज दर निश्चित करण्याकरिता महापरिपत्रक काढले आहे. (डीबीओडी.डीआयआर.बीसी.६/१३.०३.००/२००६-०७, १ जुलै २००६ पहावे) या परिपत्रकात वेळोवेळी काही बदलदेखील करण्यात आले आहेत. या विषयावरील सर्व माहिती बँकांना एकाच ठिकाणी उपलब्ध व्हावी याकरिता ३० जून, २००७ पर्यंतच्या सर्व सूचनांचा समावेश असलेले हे महापरिपत्रक काढण्यात आले आहे. रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाच्या वेबसाईटवरदेखील ही माहिती उपलब्ध आहे. (<http://www.rbi.org.in>)

आपले विश्वासू

(पी.विजया भास्कर)
महाव्यवस्थापक

देशांतर्गत, सामान्य अनिवासी व बाह्य अनिवासी खात्यांमधील ठेवींवरचे व्याज दर निश्चित करण्याकरिता काढलेले महापरिपत्रक

हेतू

रिझर्व्ह बँकेने वेळोवेळी लागू केलेल्या देशांतर्गत, सामान्य अनिवासी व बाह्य अनिवासी खात्यांमधील ठेवींवरचे व्याज दर निश्चित करण्याकरिता

वर्गवारी

बँकिंग रेग्युलेशन ॲक्टच्या सेक्शन ३५ अ ने दिलेल्या अधिकारांच्या बाबतील रिझर्व्ह बँकेने लागू केलेला कायदेशीर नियम.

प्रस्थापित सूचनांची निश्चिती

या महापरिपत्रकामध्ये या विषयावर यापूर्वी दिलेल्या सूचनांची, जोडपत्र ३ मध्ये दिलेल्या परिपत्रकांतील सूचनांची निश्चिती करण्यात आली आहे.

जोडपत्र ४

लागू करण्याचा आवाका

आरआरबी वगळून सर्व अनुसूचित बँका

रचना

१. प्रस्तावना

२. मार्गदर्शक तत्वे

२.१ व्याख्या.....

२.२ बचत ठेवी/मुदती ठेवींवर लागू पडणारा व्याज दर.....

२.३ मुदतबंद ठेवींवर लागू पडणारा व्याज दर-व्याज दर मोजण्याची पद्धत .....

२.४ एजीआयडी, एनजीआयएफ व एएफजीआयएसवरील अतिरिक्त व्याज ..

२.५ विभागीय ग्रामीण बँक/स्थानिक बँकांना अतिरिक्त व्याजासंबंधी स्वातंत्र्य.....

२.६ बँकेच्या कर्मचाऱ्यांच्या ठेवींवर व त्यांच्या विशेष संस्थांना अतिरिक्त व्याज देण्याबद्दल ठरवण्याचे बँकेला स्वातंत्र्य आहे. ....

२.७ बँकेचे अध्यक्ष, व्यवस्थापकीय संचालक व कार्यकारी संचालकांच्या ठेवींवर अतिरिक्त व्याज देण्याचे बँकेला स्वातंत्र्य आहे. ....

२.८ आरआरबीने व प्रायोजक बँकांनी ठेवलेल्या चालू खात्यांवर व्याज देण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला आहे.....

२.९ शेतकऱ्यांच्या रोख रक्कम कॅश क्रेडिट खात्यामधील किमान रक्कमेवर व्याज भरण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला आहे. ....

२.१० वरिष्ठ नागरिकांकरिता ठेवी योजना.....

२.११ मुदती ठेवीतून वेळेआधी पैसे काढून घेणे.....

२.१२ मुदती ठेवीचे दैनंदिन ठेवींमध्ये अथवा आवर्ती ठेवींमध्ये रूपांतर करून पुन्हा मुदती ठेवीत गुंतवणूक करणे.....

२.१३	थकित ठेवींना पुनर्जीवित करणे.....
२.१४	मुदती ठेवीसमोरील अग्रिम राशी-व्याज दर आकारण्याची पद्धत.....
२.१५	मुदतीठेवीवरील अग्रिम राशीसाठी मार्जिन .....
२.१६	बाह्य अनिवासी खात्यांवरील अग्रिम राशीवर बंधने-कर्जाच्या आकारावर
२.१७	मृत खातेदाराच्या ठेवी खात्याला देय असलेले व्याज .....
२.१८	ठेवीवरील व्याजदरातला बदल व विविध व्याज दरांप्रमाणे ठेवींच्या वाटपाची (ब्रेकअप) माहिती रिझर्व्ह बँकेला देणे .....
२.१९	संयुक्त खातेदारांपैकी कुणाचे नाव/नावे घालणे जोडणे किंवा काढणे.....
२.२०	व्यवहार पूर्णांकित करणे.....
२.२१	मुदती ठेवीची पावती देणे.....
२.२२	रविवार/सुट्टी/बिनकामकाजी दिवसांमध्ये परिपक्व होणाऱ्या ठेवीवरील व्याज दर.....
२.२३	ठेवींचे संचयन करणाऱ्या योजना.....
२.२४	बचत खात्यांमधली किमान शिल्लक .....
२.२५	विशेष सुविधा नसलेले खाते.....
२.२६	अपवाद.....
२.२७	निषेध/मनाई.....

३. जोडपत्र

१. प्रस्तावना

१.१ देशांतर्गत ठेवी

बदल करण्यापूर्वी रिझर्व्ह बँकेने बँकांच्या खात्यांवरील खातेदर व ठेवींचा मुदत दर देखील निश्चित केला होता. बँकिंग सेवेमध्ये फारशी स्पर्धा नव्हती व ग्राहकांनादेखील निवडायला फारसे पर्याय उपलब्ध नव्हते. अनियमनामुळे बचत खाते वगळता इतर सर्व ठेवींवरील व्याज दर ठरवण्याचे स्वातंत्र्य बँकांना मिळाले, म्हणजेच पर्यायाने ग्राहकांना मिळाले. तसेच सात दिवसांच्या किमान ठेवींवर देखील ग्राहकाला व्याज कमावता येते. विविध आकाराच्या ठेवींकरिता वेगवेगळे दर लावण्याचे स्वातंत्र्यदेखील आता बँकांना मिळाले आहे. अर्थातच प्रत्येक ठेवीच्या आकारमानानुसार खर्च बदलतो व त्यामुळे काही मर्यादा पाळाव्या लागतात. पूर्वी रिझर्व्ह बँकांनी मुदती आधी ठेवी काढून घेतल्यास दंड आकारण्याची रचना तयार केली होती. परंतु आता मात्र हे त्या त्या बँकांवर सोडले आहे, जेणेकरून त्या आपले व्याज दर निश्चित ठरवू शकतील.

२२ ऑक्टोबर, १९९७ पासून रिझर्व्ह बँकेने वाणिज्य बँकांना विविध मुदतीच्या आपल्या निवासी मुदत ठेवींवरील व्याज दर ठरवण्याचे अधिकार दिले आहेत. याकरिता बँकांना संबंधित संचालक मंडळाची किंवा परिसंपत्ती व्यवस्थापन समितीची मान्यता असणे आवश्यक आहे. परंतु रिझर्व्ह बँक बचत खात्यांवरील व्याज दर निश्चित करते. सध्याचा बचत खात्याचा व्याज दर ३.५ टक्के प्रतिवर्ष असून १ मार्च २००३ पासून बदललेला नाही.

निवासी खाते हे वर्तमान, बचत किंवा मुदती ठेवीचे उघडता येते.

१.२ सामान्य अनिवासी

अनिवासी भारतीयांना स्थानिक देवाणघेवाणीकरिता सोयीचे म्हणून सामान्य अनिवासी खाते उघडता येऊ शकते. ही खाती रुपयांप्रमाणेच असल्याकारणाने विनिमय दराबद्दल निर्माण होणाऱ्या धोक्यांची जबाबदारी ही ठेवीदाराची राहते. एखादा निवासी भारतीय अनिवासी झाल्यास त्याचे चालू रुपयाचे खाते अनिवासी खात्यात रुपांतरित होते. अशा खात्यांचा उपयोग भारतात राहणाऱ्या परदेशी नागरिकांनादेखील होतो. अनिवासी खाती वर्तमान, बचत, आवर्त अथवा मुदती खात्यांच्या स्वरूपात ठेवता येतात. या अनिवासी ठेवींमधील मुख्य रक्कम प्रत्यावर्तीत करता येत नसली, तरी वर्तमान आवक व वर्षाला एक दशलक्ष अमेरिकन डॉलरची व्याज दराची आवक ही खात्यातील रकमेच्या व भारतातील परीसंपत्तीतून प्रत्यावर्तीत करता येऊ शकते.

१.३. बाह्य अनिवासी खाती

बाह्य अनिवासी रुपयांच्या प्रमाणातील खात्यांची योजना (एनआरई) १९७० साली सुरु करण्यात आली. कुणीही अनिवासी भारतीय बाह्य अनिवासी खोते उघडू शकतो. त्याकरता परदेशी बँकेतून नीधी भारतात पाठवावा लागतो. हे खाते प्रत्यावर्तनीय खाते असून इतर कुठल्याही बाह्य अनिवासी खात्यातून किंवा एफसीएनआर (बी) खात्यातील पैसे इथे पाठवण्याची सोय असते. बाह्य अनिवासी खाते वर्तमान, बचत किंवा मुदती ठेवींच्या स्वरूपात उघडता येऊ शकते. स्थानिक देणी या खात्यांतून देता येऊ शकतात. हे खाते रुपयांच्या प्रमाणात असल्या कारणाने ठेवीदाराला विनिमय दराचा धोका उद्भवू शकतो.

अनिवासी भारतीयांना त्यांची वर्तमान आवक बाह्य अनिवासी रुपयांच्या खात्यात भरता येऊ शकतात. मात्र याकरिता प्राधिकृत व्यापाऱ्याला या गोष्टीची खात्री असायला हवी की ही रक्कम खातेदाराची वर्तमान आवक आहे व त्यातून आयकर काढून घेण्यात आला आहे अथवा त्याची व्यवस्था झाली आहे.

१.४ व्याज दर नियमन

१९९० सालापूर्वी देशांतर्गत ठेवीदरांच्याच बरोबरीने विविध अनिवासी खात्यांच्या योजनांतील व्याज दरांचेदेखील नियमन केले जायचे. लवचिकतेकडील पहिले पाऊल म्हणून देशांतर्गत ठेवींप्रमाणेच १९९२ साली अनिवासी भारतीयांच्या ठेवींची सखोल मुदतीनुरूप निश्चिती केली. देशांतर्गत व अनिवासी ठेवींच्या मुदती रचनेमध्ये सुसूत्रता आणण्याकरिता २ वर्षांपेक्षा अधिक काळाकरिता असलेल्या अनिवासी मुदती ठेवींवरील व्याज दर ४ एप्रिल, १९९६पासून स्वतंत्र करण्यात आले व एक वर्षापर्यंतच्या मुदतीच्या ठेवींचे दर १६ एप्रिल, १९९७पासून स्वतंत्र करण्यात आले. १३ सप्टेंबर, १९९७ पासून बँकांना सर्व प्रकारच्या मुदतींवरील व्याज दर ठरवण्याचे संपूर्ण स्वातंत्र्य देण्यात आले.

वित्त बाजारातील बदलत्या परिस्थितीला लक्षात घेऊन अनिवासी मुदती ठेवींवरील व्याज दर आंतरराष्ट्रीय व्याज दरांशी जोडले गेले. १७ जुलै, २००३ पासून तदनुसृत मुदतींच्या अमेरिकन डॉलर एलआयबीओआर/स्वॅप दरांपेक्षा २५० मूळ अंश अधिक कमाल मर्यादेप्रमाणे हे दर आंतरराष्ट्रीय दरांशी जोडले गेले. हे कमाल दर नंतरच्या काळात कमी करून २४ एप्रिल, २००७ पासून हे दर व्यवसाय बंद झाल्याच्या दिवसापासून तदनुसृत मुदतींच्या एलआयबीओआर/स्वॅप दरांप्रमाणे आकारले जाऊ लागले. त्याचबरोबर अनिवासी भारतीयांच्या

बचत ठेवींचे दर व देशांतर्गत ठेवींच्या दरांतील संबंध संपवून टाकण्यात आला. अनिवासी ठेवींचा कमाल दर १७ एप्रिल, २००४ पासून ६ महिन्यांच्या अमेरिकन डॉलर एलआयबीओआर/स्वॅप च्या प्रमाणात करण्यात आला. परंतु १७ नोव्हेंबर, २००५ ला भारतातील व्यवसाय बंद केल्याच्या तारखेपासून अनिवासी बचत ठेवींचे दर हे देशांतर्गत बचत ठेवींइतकेच आहेत.

२. मार्गदर्शक तत्त्वे

वाणिज्य बँकांनी देशांतर्गत, सामान्य अनिवासी व बाह्य अनिवासी खात्यांमध्ये स्वीकारलेल्या किंवा नव्याने भरलेल्या कोणत्याही खात्याकरिता व्याज दर भरण्याची आवश्यकता नाही. केवळ जोडपत्र १ व २ मध्ये म्हटलेल्या, लागू होणाऱ्या दरांच्या प्रमाणात व खालील परीच्छेदात नमूद केलेल्या परिस्थितीतच बँकेने हे व्याज भरणे आवश्यक आहे.

२.१ व्याख्या

या परिपत्रकाकरिता

(अ) 'मागणी दायित्व' व 'काल दायित्व' म्हणजे रिझर्व्ह बँक अधिनियम, १९३४ च्या धारा ४२मधील उपधारा (२) च्या तहत बँकेने प्रस्तुत केलेल्या विवरणातील दायित्व.

(ब) 'मागणी ठेव' म्हणजे बँकेने प्राप्त केलेली ठेव, जी मागणीवरून परत घेता येते.

(क) 'मागणी ठेव' बँकेकडे ठेवलेल्या मागणी ठेवीचाच एक प्रकार, ज्याला बचत खाते, बँक बचत खाते, बचत ठेव खाते अशा विविध नावाने संबोधले जाते. कोणत्याही विशिष्ट काळात ह्या खात्यामधून किती वेळा पैसे काढावेत, किती पैसे काढावेत याला निर्बंध आहेत.

(ड) 'मुदत ठेव' म्हणजे बँकेने विशिष्ट कालावधीकरिता प्राप्त केलेली ठेव. हा कालावधी संपल्यावरच या खात्यातून पैसे काढता येतात. यामध्ये आवर्ती ठेव/संचयी/वार्षिक/पुनर्गुंतवणूक ठेवींचा, रोख प्रमाणपत्र, इत्यादींचा समावेश आहे.

(इ) 'सूचना ठेवी' म्हणजे निश्चित काळासाठी ठेवलेली मुदत ठेव, परंतु बँकेला एका संपूर्ण दिवसाची पूर्व सूचना दिल्यास काढता येईल अशी ठेव.

(ई) 'चालू खाते' म्हणजे मागणी ठेवीचाच एक प्रकार, ज्यामध्ये किती वेळा पैसे काढावेत यावर कोणताही निर्बंध नाहीत, केवळ खात्यामध्ये असलेल्या जमा राशीवर ते अवलंबून असेल. यामध्ये बचत खाते, मुदत खात्यांव्यतिरिक्त इतर ठेवी खात्यांचादेखील समावेश आहे.

(एफ) 'प्रतिकारी (काऊंटर व्हेलिंग) व्याज' म्हणजे कुठल्याही खात्यावर कर्जदाराने चालू खाते ठेवणे व व्याजाचा फायदा घेणे.

(जी) 'अर्थसंकल्पीय विभाजन (एँलोकेशन)' म्हणजे सरकारने अर्थसंकल्पाच्या सहाय्याने केलेली निधीची वाटणी, ज्यामध्ये सरकारच्या सर्व खर्चाची माहिती मिळते. ज्या शासकीय, निमशासकीय

किंवा अर्धशासकीय अशा संस्थांना अनुदान, कर्ज, सवलतीकरिता अर्थसंकल्पांवर अवलंबून रहावे लागते.

(एच) संस्थांना मिळणारे सरकारी अनुदान बरेचदा अर्थसंकल्पीय विभागणीच्या स्वरूपात असते. या संस्थांच्या भांडवलातील सरकारचा वाटादेखील अर्थसंकल्पीय विभाजनाचाच एक भाग असतो. महानगरपालिका, जिल्हा परिषद, तालुका पंचायत व ग्राम पंचायतसारख्या स्थानिक संस्थांना 'भरपाई व कामाची नेमणूक' या स्वरूपात अर्थसंकल्पीय विभाजन दिले जाते. परंतू या संस्थांनी प्राप्त केलेले कर केंद्रीय किंवा राज्य सरकारच्या अर्थसंकल्पीय विभागणीत मोजले जात नाहीत.

(आय) 'सार्वजनिक क्षेत्रातील बँक' म्हणजे स्टेट बँक ऑफ इंडिया अधिनियम, १९५५च्या तहत अस्तित्वात आलेली स्टेट बँक ऑफ इंडिया किंवा स्टेट बँक ऑफ इंडिया (सहकारी बँक) अधिनियम, १९९५च्या २ऱ्या भागातील धारा (क) प्रमाणे कोणतीही सहकारी बँक किंवा बँकिंग कम्पनीज् (उपक्रमांची बदली व मिळवणे) अधिनियम, १९७०च्या धारा (ब) मध्ये दिलेल्या परिभाषेप्रमाणे सुसंगत अशा नवीन बँक किंवा बँकिंग कम्पनीज् (उपक्रमांची बदली व मिळवणे) अधिनियम, १९८०.

सूचना : रिझर्व्ह बँकेने मंजूर केलेल्या बँकांनाच केवळ एनआरओ/एनआरई ठेवी प्राप्त करण्याचा परवाना आहे.

२.२. बचत ठेवी व मुदती ठेवींवर लागू असलेले किमान दर व मुदत

२.२ अ) किमान मुदत

(१) देशांतर्गत/अनिवासी मुदती ठेवी

कोणत्याही देशांतर्गत/अनिवासी ठेवीकरिता किमान मुदत ७ दिवसांची असते. १ नोव्हेंबर, २००४च्या पूर्वी बँकांना १५ लाखांपेक्षा अधिक रकमेच्या ठेवी ७ दिवसांकरिता स्वीकारण्याची परवानगी होती, तर १५ लाखांपर्यंतच्या मुदती ठेवीकरिता किमान मुदत १५ दिवसांची ठेवण्यात आली होती. परंतू १ नोव्हेंबर २००४च्या नंतर १५ लाखांपेक्षा कमी रकमेच्या ठेवीची किमान मुदत १५ दिवसांपेक्षा कमी करून ७ दिवसांची करण्यात आली.

(२) बाह्य अनिवासी ठेवी

२९ एप्रिल, २००३ पासून बाह्य अनिवासी ठेवीकरिता किमान मुदत ६ महिन्यांची वाढवून १ वर्षाची करण्यात आली आहे. तसेच नवीन खात्यांकरिता एफसीएनआर(बी) खात्यांप्रमाणेच एक ते तीन वर्षांची मुदत देण्यात आली आहे. परंतू बँकांना परीसंपत्ती दायित्वाच्या मुद्द्यावर बाह्य अनिवासी ठेवी तीन वर्षांपेक्षा अधिक काळाकरिता ठेवता येत नाहीत. पहिल्या तीन वर्षांकरिता लागू असलेल्या व्याज दरानेच या ठेवी तीन वर्षांच्या नंतरही ठेवता येऊ शकतात.

२.२ ब) व्याज भरणे

(१) या परिपत्रकातील जोडपत्र १ व २मध्ये दिलेल्या दराने बँकांनी बचत व मुदत ठेवींवरील व्याज भरावे. या परिपत्रकातील जोडपत्र १ व २मध्ये दिलेल्या दराने बँकांनी बचत व मुदत ठेवींवरील व्याज ठरवावे.

२) हे व्याज त्रैमासिक किंवा दीर्घ विश्रांतीने फेडावे

३) बचत ठेवींच्या बाबतीत, खात्यातील किमान रकमेवर महिन्याच्या १० तारखेपासून कॅलेंडर महिन्याच्या शेवटच्या दिवसापर्यंतचे व्याज मोजले जाते व १ रुपयाच्या वर झाल्यास खात्यात जमा केले जाते.

२.२ क. ठेवींवरील प्रवर्तक दर

देशांतर्गत मुदती ठेवींवर मूळ दराशी जोडून बँक प्रवर्तक दर लागू करू शकते. व्यवहारात पारदर्शकता आणण्याकरिता बँकांनी ठेवींवर प्रवर्तक दर ठरवत असताना अंतर्गत किंवा काढलेले दर वापरू नयेत. बँकांनी प्रवर्तक दर ठरवताना बाजार भावाला अनुसरून रुपयातील कमाल दर, जे ग्राहकाला सहज दिसतील व परीक्षण करता येईल असेच दर वापरावेत.

२.३ मुदतबंद ठेवींवर लागू पडणारा व्याज दर-व्याज दर मोजण्याची पद्धत

इंडियन बँक असोसिएशनने (आयबीए) सर्व सभासद बँकांसाठी बँकांच्या कार्यपद्धतींवर एकसाची संहिता तयार केली आहे. उत्तम कार्यपद्धतीचा पायंडा पडावा व बँकांनी ग्राहकांशी करावयाच्या व्यवहारात काही प्रमाणबद्ध असे किमान नियम ठरावेत या हेतूने ही संहिता तयार करण्यात आला आहे. देशांतर्गत बचत ठेवींवरील व्याज दर मोडण्याकरिता आयबीएने म्हटले आहे की ३ महिन्यांपेक्षा कमी कालावधीत परत करण्याच्या ठेवींसाठी किंवा जेव्हा त्रैमासिक मुदत अपूरी ठरते तेव्हा व्याज हे ३६५ दिवसांच्या तुलनेत मोजले पाहिजे. आमच्याकडील माहितीप्रमाणे काही बँका ३६६/३६५ दिवस असे अधिवर्षाप्रमाणे मोजतात. व्याज दर आपल्या पद्धतीने मोजण्याचे स्वातंत्र्य बँकाना असले तरी ते आपल्या ग्राहकांना माहित करून देण्याची व आपापल्या शाखांवर त्याचे पत्रक लावण्याची जबाबदारी त्या बँकेची असते.

२.४ अॅडिशनल इन्टरेस्ट टू आर्मी ग्रुप (एजीआयडी), नेव्हल ग्रुप इन्शुरन्स फंड (एनजीआयएफ) व एअर फोर्स ग्रुप इन्शुरन्स सोसायटी (एएफजीआयएसवरील)

रिझर्व्ह बँकेने वेळोवेळी व्याज दराबाबत लागू केलेल्या नियमांप्रमाणे सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांना एरवीच्या व्याज दरापेक्षा १.२८ टक्क्यांनी अधिक वार्षिक व्याज देण्याचे स्वातंत्र्य आहे. अॅडिशनल इन्टरेस्ट टू आर्मी ग्रुप (एजीआयडी), नेव्हल ग्रुप इन्शुरन्स फंड (एनजीआयएफ) व एअर फोर्स ग्रुप इन्शुरन्स सोसायटी (एएफजीआयएसवरील) यांच्या २

वर्षाच्या ठेवीचा बँकेच्या इन्शुरन्स हप्त्यांशी संबंध नसल्यास हा अतिरिक्त व्याज दर देता येतो.

२.५ विभागीय ग्रामीण बँक/स्थानिक बँकांना अतिरिक्त व्याजासंबंधी स्वातंत्र्य

विभागीय ग्रामीण बँक/स्थानिक बँकांना बचत ठेवीवर अर्धा टक्का अतिरिक्त व्याज देण्याचे स्वातंत्र्य आहे. अर्थात या बँकांना असा सल्ला असतो की त्यांनी वाणिज्य बँका देत असलेल्या व्याज दरा पेक्षा अधिक अतिरिक्त व्याज बचत खात्यांना देऊ नये.

२.६ बँकेच्या कर्मचाऱ्यांच्या ठेवीवर व त्यांच्या विशेष संस्थांना अतिरिक्त व्याज देण्याबद्दल ठरवण्याचे बँकेले स्वातंत्र्य आहे

खालील परिस्थितीत बँकांना परिशिष्टात उल्लेख केलेल्या व्याज दरापेक्षा १ टक्क्यांपर्यंत अतिरिक्त व्याज दर देण्याचे स्वातंत्र्य आहे.

(२.६.१) बचत खाते किंवा मुदती ठेव खाते ज्याच्या नावाने उघडले असेल असे -

अ) बँकेचा सभासद किंवा निवृत्त सभासद याने स्वतःच्या किंवा आपल्या कुटुंबातील एखाद्या व्यक्तीच्या/ व्यक्तींच्या संयुक्त नावाने अथवा

ब) बँकेच्या मृत कर्मचाऱ्यांपैकी किंवा निवृत्त मृत कर्मचाऱ्यांपैकी कुणाच्या जोडीदाराच्या नावाने व

क) बँकेच्या कर्मचाऱ्यांनी सुरू केलेल्या एखाद्या संस्थेचे किंवा फंडाचे खाते.

अ, ब, क या तीनही परिस्थितींमधील खात्यांमध्ये जमा असलेली रक्कम अथवा वेळोवेळी जमा होत जाणारी रक्कम त्या खातेदाराला मिळावी या आशयाचे घोषणापत्र बँकेने सुरुवातीलाच खातेदाराकडून घ्यावे.

(२.६.२) २.६.१ या पहिल्या उपपरिच्छेदाकरिता

१) 'बँकेच्या कर्मचाऱ्यांपैकी एक' म्हणजे बँकेने कायमी स्वरूपाने नियुक्त केलेला, पूर्णवेळ किंवा अर्धवेळ, विशिष्ट कालावधीसाठी करारपद्धतीने किंवा उमेदवारीवर नियुक्त केलेला, एखाद्या योजनेअंतर्गत नियुक्त केलेला, प्रतिनिधी म्हणून

घेतलेला असा कुणीही, परंतु सहज पद्धतीने घेतलेल्या कुणाही कर्मचाऱ्याचा यामध्ये समावेश नाही.

अ) दुसऱ्या बँकेकडून प्रतिनियुक्तीवर आलेल्या कर्मचाऱ्यांना, आधीच्या बँकेकडून त्या कालावधीत उघडलेल्या बचत किंवा मुदती खात्यांवर अतिरिक्त व्याज मिळू शकते.

ब) ठराविक काळासाठी नियुक्ती झालेल्या अथवा करारबद्ध असलेल्या कर्मचाऱ्यांना कराराचा वा नियुक्तीचा कालावधी संपल्यानंतर अतिरिक्त वाढीव व्याज मिळत नाही.

२) 'बँकेचा निवृत्त कर्मचारी' म्हणजे बँकेच्या नियमांप्रमाणे वयाने निवृत्त झालेला कर्मचारी. यामध्ये जबरदस्तीने किंवा बँकेच्या शिस्तबद्ध कारवाईमुळे निवृत्त केलेल्या कर्मचाऱ्यांचा समावेश होत नाही.

३) 'कुटुंब' म्हणजे यामध्ये बँकेच्या सदस्य/निवृत्त कर्मचाऱ्यांचे जोडीदार, अपत्य, पालक, भावंडं व त्यांच्यावर कुणी अवलंबून असल्यास, अशा सर्वांचा समावेश असतो. परंतु यामध्ये कायद्याने वेगळं झालेल्या जोडीदाराचा समावेश नाही.

(२.६.३) अतिरिक्त व्याज देण्यासाठी खालील अटी लक्षात घेण्यात याव्या.

१) एखादी व्यक्ती जोपर्यंत अतिरिक्त व्याज घेण्यासाठी पात्र आहे, तोपर्यंत व ही पात्रता संपत असल्यास मुदती ठेव परिपक्व होईपर्यंत त्याला अतिरिक्त व्याज मिळू शकतं.

२) एकीकरणाच्या योजनेतून आलेल्या कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीत त्यांना अतिरिक्त व्याज तेव्हाच दिले जाते जेव्हा त्यांना मिळणारा करार दर व अतिरिक्त व्याज यांची बेरीज मूळ कर्मचारी म्हणून त्यांना मिळणाऱ्या व्याजापेक्षा अधिक होत नाही.

(२.६.४) ज्या बँक एम्प्लॉइज फेडरेशनमध्ये बँकेचे कर्मचारी मूळ सदस्य नसतील, असे कर्मचारी अतिरिक्त व्याजासाठी पात्र ठरत नाहीत.

(२.६.५) देशांतर्गत ठेवीसाठी, आपल्या निवृत्त कर्मचाऱ्यांकरिता ज्येष्ठ नागरिकांप्रमाणे (६० वर्षांच्या वर) बँकेने अतिरिक्त व्याज द्यावे. हे व्याज ते बँकेचे निवृत्त कर्मचारी म्हणून मिळणाऱ्या १ टक्का (जास्तीत जास्त एक टक्का) अतिरिक्त व्याजाच्याही वर मिळू शकते.

(२.६.६) वर्तमान किंवा निवृत्त कर्मचाऱ्यांच्या बाह्य अनिवासी ठेवींच्या बाबतीत त्यांना सदस्य म्हणून मिळणाऱ्या अतिरिक्त व्याजापेक्षा अधिक असे कोणतेही आरबीआयच्या कमाल मर्यादा ओलांडणारे व्याज मिळणार नाही.

२.७. बँकेचे अध्यक्ष, व्यवस्थापकीय संचालक व कार्यकारी संचालकांच्या ठेवींवरील अतिरिक्त व्याज देण्याचे बँकेला स्वातंत्र्य आहे

या परिपत्रकातील जोडपत्र १ व २मध्ये म्हटलेल्या दरांपेक्षा १ टक्क्यापर्यंत अतिरिक्त वार्षिक व्याज ठराविक कालावधीकरिता अध्यक्ष, व्यवस्थापकीय संचालक व कार्यकारी संचालक यांच्या मूळ/पुनर्जीवित ठेवींवर देण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला आहे. परंतु ६व्या परिच्छेदात दिलेले लाभ मिळण्यासाठी केवळ आपल्या कार्यकाळामध्येच ते पात्र ठरतात.

२.८. आरआरबीने व प्रायोजक बँकांनी ठेवलेल्या चालू खात्यांवर व्याज भरण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला आहे

बँकेने स्वतः प्रायोजित केलेल्या प्रादेशिक ग्रामीण बँकांच्या चालू खात्याचे व्याज भरण्याचे बँकेला स्वातंत्र्य आहे. परंतु बँकांनी आरआरबीच्या या चालू खात्यांचे व्याज भरू नये असे प्रोत्साहन देण्यात येते.

२.९. शेतकऱ्यांच्या रोख रक्कम कॅश क्रेडिट खात्यामध्ये किमान रक्कमेवर व्याज भरण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला आहे.

प्रत्येक महिन्याच्या १० तारखेपासून शेवटच्या तारखेपर्यंत बँकेला शेतकऱ्यांच्या रोख रक्कम खात्यांमधील (कॅश क्रेडिट) किमान रक्कमेवर व्याज भरण्याचे स्वातंत्र्य आहे. हा व्याज दर वसूली व इतर मुद्द्यांवर आधारित ठरवण्यात यावा.

२.१०. ज्येष्ठ नागरिकांकरिता ठेवी योजना

आपल्या संचालक मंडळाच्या संमतीने भारतीय निवासी ज्येष्ठ नागरिकांकरिता सामान्य ठेवीपेक्षा अधिक कालावधीकरिता व अधिक व्याज दराच्या ठराविक काळाच्या ठेवी योजना उभारण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला असते. या योजना सोप्या कार्यपद्धतीच्या असायला हव्यात, ज्यामध्ये खातेदाराच्या मृत्यूनंतर रक्कम नामित व्यक्तीच्या नावावर जमा करणे सोपे झाले पाहिजे.

२.११. मुदती ठेवीतून वेळेआधी पैसे काढून घेणे

१) ठेवीदाराने विनंती केल्यास, ठेवी बनवताना ठरविलेल्या तारखेच्या आधी त्यातून पैसे काढून घेण्याची परवानगी बँकेने दिली पाहिजे. अशा पद्धतीने मुदतीआधी पैसे काढून घेण्याबद्दलच्या शिक्षेचा दर ठरविण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला आहे. बँकेने या शिक्षा दराची माहिती ठेवीदारांना ठेवीचे व्याज दर सांगतानाच आगोदर द्यायला हवी. परंतु एकापेक्षा अधिक व्यक्तींच्या मोठ्या ठेवींमधून किंवा हिंदू एकत्र कुटुंबांच्या मोठ्या ठेवींमधून मुदतीआधी पैसे काढण्याची परवानगी न देण्याचे बँकेला स्वातंत्र्य आहे. अशा ठेवी घेत असताना, बँकेने ठेवीदारांना मुदतीआधी पैसे काढण्याची परवानगी नसल्याची माहिती देणे बंधनकारक आहे.

२) बाह्य अनिवासी खात्यांच्या मुदती ठेवीतून वेळेआधी पैसे काढून त्याचे परिवर्तन निवासी परदेशी चलन खात्यात करत असताना, बँकेने कोणतीही शिक्षा रक्कम आकारू नये. जर ह्या ठेवी एक वर्षांच्या किमान कालावधीपेक्षाही कमी काळासाठी चालू असतील, तर निवासी परदेशी चलन खात्यांतील बचत ठेवींना लागू पडणारा व्याज दर (त्यापेक्षा अधिक नाही) लागू करण्याचे स्वातंत्र्य बँकेला आहे. त्यासाठी अशा प्रकारच्या परिवर्तनाची मागणी बाह्य अनिवासी खातेदाराने भारतात आल्यावर लगेच केली असणे बंधनकारक आहे.

३) बाह्य अनिवासी ठेवींचे एफसीएनआर (बी) ठेवींमध्ये रूपांतर करणे अथवा याउलट करणे याकरिता मुदतीआधी पैसे काढण्यासाठी ठरविण्यात आलेला शिक्षा दर लागू पडेल.

४) एनआरएसआर/एनआरएनआर ठेवींचे एनआरओ ठेवींमध्ये रूपांतर करताना मुदतीआधी पैसे काढण्यासाठी ठरविण्यात आलेला शिक्षा दर लागू पडेल.

५) एनआरएनआर/एनआरएसआर योजना १ एप्रिल, २००२ पासून बंद झाल्याने एनआरएनआर ठेवींतील सर्व कारवाया बाह्य अनिवासी खात्यांमध्ये परिपक्वतेच्या वेळेस जमा केल्या जातील. तसेच एनआरएसआर खात्यांतील रक्कमा परिपक्व झाल्यावर त्यांचे रूपांतर केवळ एनआरओ खात्यांमध्ये होऊ शकते. एनआरएसआर/एनआरएनआर ठेवींमधून मुदतीआधी पैसे काढले गेल्यास येथील रक्कमा एनआरओ खात्यांमध्येच जमा व्हाव्यात.

२.१२. मुदती ठेवीचे दैनंदिन ठेवीमध्ये अथवा आवर्ती ठेवीमध्ये रूपांतर करून पुन्हा मुदती ठेवीत गुंतवणूक करणे

ठेवीदाराने अर्ज केल्यास, त्याच्या मुदती ठेवीचे दैनंदिन ठेवीमध्ये अथवा आवर्ती ठेवीमध्ये रूपांतर करण्याची परवानगी बँकेने दिली पाहिजे जेणेकरून यातील रकमेची पुनर्गुंतवणूक मुदती ठेवीत करता येईल. अशा प्रकारच्या मुदती ठेवीवर बँकेने ११व्या परिच्छेदात म्हटल्याप्रमाणे व्याज दिले पाहिजे. म्हणजेच शिक्षेच्या स्वरूपात हे व्याज कमी करता कामा नये. तसे करण्याकरिता पुनर्गुंतवणुकीनंतर ठेवीची रक्कम पहिल्या कराराच्या उर्वरीत मुदतीपेक्षा अधिक काळ बँकेकडे रहायला हवी.

२.१३. थकित ठेवींना पुनर्जीवित करणे

थकित ठेवींना पुनर्जीवित करण्याच्या बाबतीतले सर्व निर्णय त्या त्या बँकेच्या संचालक मंडळाने पारदर्शक योजना आखून व आपल्या सर्व ग्राहकांना ठेवी प्राप्त करण्याच्या वेळेस त्याबद्दलच्या नियम व अटीची आणि नवीन व्याज दरांची माहिती देऊन घ्यावेत. हे धोरण कोणताही भेदभाव करणारे किंवा कुणाला निर्णयात स्वातंत्र्य देणारे नसावे.

२.१४. मुदती ठेवीसमोरील अग्रिम राशी - व्याज दर लागू करण्याची पद्धत

अ) मुदती ठेवीवर अग्रिम राशी देण्याचे ठरल्यास व त्या खालीलप्रमाणे नावावर असल्यास -

१) कर्जदार, एकटा किंवा संयुक्त

२) भागीदारांपैकी एक व अग्रिम राशी भागीदार कंपनीच्या नावावर

३) मालकी कंपनीचा मालक व अग्रिम राशी कंपनीच्या नावावर

४) ज्या अपत्याचे पालक त्याच्या नावावर कर्ज घेण्याच्या क्षमतेचे आहेत, अशा पालकाच्या नावावर अग्रिम राशी दिली जाते. यामध्ये बाह्य अनिवासी ठेवीच्या व इतर अग्रिम राशींच्या संबंधी परत करण्यात येणाऱ्या परदेशी चलन किंवा रुपयांच्या स्वरूपातील राशीवर व्याज दर लागू करताना आपला किमान मूळ देय दर (बेन्चमार्क प्राईम लेन्डिंग रेट) लक्षात न घेण्याची बँकेला मुभा आहे.

रिझर्व्ह बँकेने व्याज दर व अग्रिम राशी याबद्दल वेळोवेळी दिलेल्या सूचनांप्रमाणे अग्रिम राशी दिलेल्या ठेवीमधून किमान परिपक्वतेच्या आधी पैसे काढून घेतल्यास, ही राशी अग्रिम मानली जाणार नाही. त्यावरदेखील व्याज दर लागू पडेल.

ब) वरील अ)१ ते ५मध्ये नमूद केलेला मुदती ठेवीचा प्रकार नसल्यास २ लाखांवरील अग्रिम राशीवर बेन्चमार्क प्राईम लेन्डिंग रेट लक्षात न घेता व्याज दर लागू करण्याची बँकेला मुभा आहे. अर्थात, अग्रिम राशी २ लाख रुपयांच्या वरील असल्यास, रिझर्व्ह बँकेने वेळोवेळी अग्रिम राशींवरील व्याज दरासंबंधी लागू केलेल्या नियमांप्रमाणेच बँकेने व्याज आकारले पाहिजे.

६व्या परिच्छेदात उल्लेखलेल्या बँकेच्या सदस्यांच्या घरातील व्यक्ती, त्यांचे जोडीदार, निवृत्त कर्मचारी यांच्या ठेवींवर दिलेल्या रुपये ३ लाख पर्यंतच्या अग्रिम राशींवर अ)मध्ये दिल्याप्रमाणे व्याज दर लागू करण्याचे बँकेला स्वातंत्र्य नाही.

क) बाह्य अनिवासी खात्यांच्या बचत ठेवींमधून कोणत्याही वेळी पैसे काढण्याचे स्वातंत्र्य खातेदाराला आहे. यामुळे अशा खात्यांच्या व्यवहारांच्या बाबतीत बँकांना प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षपणे कोणतीही मालमत्ता ताब्यात ठेवता येणार नाही. (देशांतर्गत ठेवींच्या बाबतीत, आयबीएने दिलेल्या मार्गदर्शनानुसार व संचालक मंडळाने पारित केलेले धोरण बँकेने अंगीकारावे)

२.१५. मुदती ठेवींवरील अग्रिम राशीचे मार्जिन

मुदती ठेवींवरील अग्रिम राशीच्या किमान मर्यादेचे सर्व अधिकार त्या त्या बँकेला दिलेले आहे. बँकेच्या संचालक मंडळाने यावर पारदर्शक धोरण ठरविणे अपेक्षित आहे.

२.१६. बाह्य अनिवासी ठेवींवरील अग्रिम राशींवर निर्बंध

कर्जाचा आवाका

२००६-०७ सालच्या वित्तीय धोरणावरील वार्षिक अहवालावरच्या तिसऱ्या त्रैमासिक पाहणी (परिच्छेद ८६) प्रमाणे व्यक्तिगत अनिवासी भारतीयांना या सवलती उपलब्ध करून देण्याचे उद्दिष्ट लक्षात घेता व सध्याची वित्तीय स्थिती पाहता या सोयीचा वापर करून नाजूक क्षेत्रांमधील संपत्तीच्या भावांवर वरून दबाव आणण्याचे टाळण्यातच भले आहे. याकरिता बँकांना नवीन कर्ज देणे किंवा दिलेले कर्ज पुनर्जीवित करण्यास परवानगी नाही. बाह्य अनिवासी ठेवींवर व एफसीएनआर(बी) ठेवींवर वीस लाख रुपयांपेक्षा अधिक ठेवींवर ठेवीदाराला किंवा तिसऱ्या व्यक्तीलादेखील बँक कर्ज देऊ शकत नाही. त्याप्रमाणे ३१ जानेवारी, २००७ पासून बँकांनी नवीन कर्ज देणे अथवा वीस लाखांपेक्षा अधिक रकमेच्या बाह्य अनिवासी ठेवी अथवा एफसीएनआर(बी) ठेवींवरील वर्तमान कर्ज पुनर्जीवित करता कामा नयेत. बँकांनी उच्चतम आकडा संभाळण्याकरिता कर्जाच्या रकमेची कृत्रिम विभागणी करता कामा नये.

२.१७. मृत खातेदाराच्या ठेवी खात्याला देय असलेले व्याज

अ) मुदती ठेव यांच्या नावावर असल्यास

१) मृत खातेदार

२) दोनपेक्षा अधिक संयुक्त खातेदार असल्यास, ज्यापैकी एकाचा मृत्यू झाल्यास, परिपक्व ठेवीवरील व्याज भरण्यासंबंधीचे निर्णय त्या त्या बँकेच्या संचालक मंडळाने ठरविलेल्या पारदर्शक धोरणाला अनुषंगून असावे.

ब) मृत व्यक्तीच्या नावावर/एक मालक असलेल्या कंपनीच्या नावावरील चालू खात्यांमधील रकमेच्या बाबतीत, १ मे, १९८३ किंवा ठेवीदाराच्या मृत्यूच्या तारखेपासून (जी तारीख नंतर असेल त्याप्रमाणे) व्याज भरावे. हे व्याज इतर बचत खात्यांना त्या तारखेला लागू पडणाऱ्या व्याज दराप्रमाणेच दावेदाराने पुन्हा पैसे भरेपर्यंत लागू पडेल.

सूचना : बाह्य अनिवासी ठेवीच्या बाबतीत, दावेदार निवासी असल्यास, ठेवी परिपक्व झाल्यावर त्या रुपयाच्या चलनातच मोजल्या जाव्यात व उर्वरीत कालावधीमध्ये देशांतर्गत ठेवींना लागू असलेलेच व्याज तशाच परिपक्वतेच्या वेळेस भरण्यात यावे.

२.१८. ठेवीवरील व्याजदरातला बदल व विविध व्याज दरांप्रमाणे ठेवीच्या वाटपाची (ब्रेक-अप) माहिती रिझर्व्ह बँकेला देणे

सप्टेंबर, १९९७मध्ये देण्यात आलेल्या सूचनांप्रमाणे ठेवीच्या दराची संरचना व मूळ व्याज दरात बदल केल्यास, बँकांनी याबद्दलची माहिती रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया, डिपार्टमेंट ऑफ बँकिंग ऑपरेशन्स अँड डेव्हलपमेंट (डीबीओडी) यांना विशिष्ट औपचारिक पद्धतीने देणे आवश्यक आहे. (सूचना पत्रकातील ७वा भाग). हीच माहिती बँक मॉनेटरी पॉलिसी डिपार्टमेंटला देत असल्याने, डीबीओडीला प्रत देणे आता बंद करण्यात आले आहे.

२.१९. संयुक्त खातेदारांपैकी कुणाचे नाव/नावे घालणे जोडणे किंवा काढणे

संयुक्त खातेदारांची विनंती असल्यास, त्यांच्या नावांमध्ये अधिक कुणाचे नाव/नावे जोडण्याची किंवा काढण्याची परवानगी बँक देऊ शकते. तसेच एकट्या खातेदाराला त्याचे खाते इतर कुणाबरोबर संयुक्त नावावर करण्याचीदेखील परवानगी असते. परंतु कोणत्याही परिस्थितीत मुदत ठेवीच्या बाबतीत मूळ ठेवीची रक्कम किंवा कालावधी यामध्ये कोणताही बदल होणे शक्य नसेल, बँक, स्वतःच्या अखत्यारित संयुक्त खातेदारांच्या विनंतीवरून संयुक्त ठेवीची विभागणी दोन ठेवींमध्ये करू शकते. या ठेवींचा कालावधी व मूळ सरासरी रक्कम यामध्ये कोणताही बदल करण्यात येणार नाही.

सूचना: बाह्य अनिवासी खाते हे अनिवासी व्यक्तींबरोबरच संयुक्त विद्यमाने घेता येऊ शकते. तसेच सामान्य अनिवासी खाते अनिवासी तसेच निवासी व्यक्तींबरोबर संयुक्तपणे घेता येतात.

२.२०. व्यवहार पूर्णांकित करणे

ठेवींवरील व्याज दर भरताना/अग्रिम राशींवरील व्याज दर भरताना वा इतर कोणत्याही प्रकारचा आर्थिक व्यवहार करताना पूर्ण रुपयाच्या स्वरूपात केला पाहिजे. म्हणजेच ५० पैशांच्या वरील रक्कम एक रुपया अशा मोजण्यात यावी. तसेच ५० पैशांपेक्षा कमी रक्कम मोजण्यात येऊ नये. रोख प्रमाणपत्रांतील किमतीदेखील अशाचप्रकारे पूर्णांकित केल्या पाहिजेत. परंतु ग्राहकांनी भरलेल्या धनादेशांवर रुपयाचे असे भाग असल्यास, ते परत अथवा अपमानित करता येणार नाही.

२.२१. मुदती ठेवीची पावती देणे

बँकेने मुदती ठेवीची पावती देणे बंधनकारक आहे. या पावतीमध्ये ठेवी ठेवल्याची तारीख, ठेवीचा कालावधी, शेवटची तारीख, लागू पडणारा व्याज दर, इत्यादी अशी सर्व माहिती असली पाहिजे.

२.२२. रविवार/सुट्टी/बिनकामकाजी दिवसांमध्ये परिपक्व होणाऱ्या ठेवींवरील व्याज दर

ठेवी परिपक्व होण्याचा दिवस रविवार/सुट्टीचा/बिनकामकाजी किंवा एनआरई ठेवींच्या बाबतीत शनिवार असल्यास, बँकेने मूळ करारावरील व्याज दराप्रमाणे त्या दिवसाचे व्याजदेखील द्यावे. ही रक्कम विशिष्ट कालावधीकरिता असलेल्या ठेवींच्या परिपक्वतेच्या

तारखेनंतर व लगेच असलेल्या कामकाजी दिवशी ह्या व्याजाची व ठेवीची भरपाई बँकेने करून दिली पाहिजे.

२.२३. ठेवीचे संचयन करणाऱ्या योजना

बँकेला ठेवीचे संचयन करणाऱ्या नवीन देशांतर्गत योजना सुरु करण्यापूर्वी इंडियन बँक्स असोसिएशन व रिझर्व्ह बँकेची सल्लो घेण्याची आवश्यकता नाही. परंतू त्या त्या संचालक मंडळाने सल्लो केलेल्या नवीन देशांतर्गत ठेवीच्या संचयनाच्या योजना लागू करण्यापूर्वी रिझर्व्ह बँकेने ठेवीवरील व्याज दर, मुदती ठेवीमधून मुदतीआधी पैसे काढून घेणे, मुदती ठेवीवरील कर्ज/अग्रिम राशी इत्यादी यांबद्दल पारित केलेले नियम पाळणे अत्यावश्यक आहे. यामध्ये कोणताही निष्काळजीपणा झाल्यास बँकिंग रेग्युलेशन अॅक्ट, १९४९च्या प्रमाणे त्याकडे गंभीर नजरेने पाहिले जाईल व ती बँक शिक्षेस पात्र ठरू शकते.

२.२४. बचत खात्यांमधली किमान शिल्लक

कोणत्याही बँकेत खाते उघडण्यापूर्वी बँकेने खाते सुरु ठेवण्यासाठी आवश्यक किमान रक्कम व ती नसल्यास आकारण्यात येणारी किंमत याबद्दलची माहिती ग्राहकांना पारदर्शक पद्धतीने देणे अपेक्षित आहे. त्यानंतरच्या काळात कुठल्याही प्रकारची किंमत आकारण्यात येत असल्यास ग्राहकांना पारदर्शक पद्धतीने किमान एक महिन्याची पूर्वसूचना देण्यात यावी. तसेच बचत खात्यामध्ये किमान रक्कम किती असावी वा ती नसल्यास आकारण्यात येणारी रक्कम या नियमांमध्ये काही बदल झाल्यास बँकेने किमान १ महिन्याचा अवधी देऊन वर्तमान खातेदारांना बदललेल्या दरांची माहिती देणे आवश्यक आहे.

२.२५. विशेष सुविधा नसलेले खाते

अधिकाधिक लोकांना आर्थिक व्यवहारांमध्ये सामिल करून घेण्याच्या उद्देशाने विशेष सुविधा नसलेली, पण सोप्या पद्धतीची खाती उघडण्याचा बँकाना सल्लो देण्यात येतो. ही खाती सुरु ठेवण्याकरिता लागणारी किमान रक्कम शून्य किंवा अत्यंत कमी असावी तसेच ही रक्कम नसल्यास आकारण्यात येणारी किंमतदेखील वाजवी असावी जेणेकरून अधिकाधिक लोक याचा लाभ उठवू शकतील. अशा खात्यांमधील व्यवहाराला मर्यादा आणल्या जाऊ शकतात, परंतू त्याची पूर्वसूचना खातेदारांना देणे आवश्यक आहे. सर्व बँकांना अशा विशेष सुविधा नसलेल्या खात्यांची, त्यातील सुविधांची व किमतीची माहिती

स्थानिक प्रसार माध्यमांद्वारे पारदर्शक पद्धतीने लोकांपर्यंत पोहोचवावी असा सल्ला देण्यात येतो.

२.२६. अपवाद

वरील परिच्छेदांमध्ये नमूद केलेल्या व्यवस्था खालील परिस्थितीत लागू पडत नाहीत.

१) बँकेने प्राप्त केलेल्या ठेवी :

अ) कॉल/नोटीस/मुदती भांडवल बाजारात देणेकरी व कर्जदार दोन्हीच्या भूमिकेत सहभागी असण्याची परवानगी असलेल्या संस्थांकडून मिळालेली ठेव, उदा. अनूसूचित वाणिज्य बँक (प्रादेशिक ग्रामीण बँक सोडून), सहकारी बँक व प्राथमिक व्यापारी.

ब) ज्याकरिता सहभाग प्रमाणपत्र जारी केले आहे.

क) परदेशी (अनिवासी) चलन खात्यांच्या योजनांतर्गत, निवासी परदेशी चलन खाते व परदेशी चलन आर्जन करणारे खाते.

ड) आयकर कायद्याच्या ५४ चा उपविभाग २, ५४बीचा उपविभाग २, ५४ डीचा उपविभाग २, ५४एफचा उपविभाग ४ व ५४ जीच्या उपविभागांमध्ये नमूद केलेल्या, भारत सरकारने १९८८ साली तयार केलेल्या भंडवल योजनेअंतर्गत.

ई) ठेवी योजना प्रमाणपत्र योजनेअंतर्गत

२) धनादेश, अधिकर्ष, पत्रव्यवहार, इत्यादी मिळवण्याच्या व्यवहारांमध्ये विलंब झाल्यास, विलंबावधीचे व्याज भरणे.

२.२७. निषेध/मनाई

कोणत्याही बँकेने असे करू नये :

अ) चालू खात्यांतील बचतीवर व्याज भरणे (८ आणि १६ (ब) परिच्छेदांमध्ये दिलेल्या)

ब) कर्जदारांनी ठेवलेल्या चालू खात्यांवर कोणतेही प्रतिकारी व्याज देणे

क) दोन भिन्न बँक शाखांमध्ये, सारख्याच तारखेला मिळालेल्या, परिपक्वतेची सारखीच तारीख असलेल्या, कोणत्याही दोन ठेवींवर मिळणाऱ्या व्याज दरात तफावत असू नये. ज्येष्ठ नागरिकांसाठी अधिक व निश्चित व्याज दराने मिळणाऱ्या विशेष ठेवी व १५ लाख रुपयांपर्यंतच्या एक मुदत ठेवींचा यामध्ये अपवाद असेल. तसेच मोठ्या रकमेच्या व विविध रकमेच्या ठेवींवर मिळणाऱ्या व्याज दरातदेखील तफावत असेल. विविध व्याज दर देण्यासाठी खालील अटी आहेत.

१) सारख्याच परिपक्वतेच्या ठेवींवर विविध व्याज दर लागू करण्यासाठी त्या एक मुदती १५ लाख रुपयांच्या ठेवी असणे आवश्यक आहे. बँका या ठेवींवर सारखेच किंवा विविध व्याज दर लागू करू शकतात. परंतु १५ लाख रुपयांपेक्षा कमी रकमेवर सारखाच व्याज दर लावणे बंधनकारक आहे.

२) ठेवींवरील व्याज दर व ज्याकरिता वैविध्य उपलब्ध आहे अशा व्याज दरांची संरचना बँकांनी पूर्वसूचित करावी. हे व्याज दर संरचनेप्रमाणेच दिले गेले पाहिजेत. याबद्दल बँक व ठेवीदारामध्ये कोणत्याही वाटाघाटी होऊ शकत नाहीत.

ड) कोणत्याही कंपनी, संस्था, पेढी, व्यक्ती यांना ठेवींवर दलाली स्वरूपात बक्षिस किंवा काही मोबदला देणे. याला अपवाद म्हणजे,

१) विशेष योजनेअंतर्गत दारावर जाऊन ठेवी गोळा करणाऱ्या एजन्टला दलाली देणे. बँकांना वित्तीय व बँकिंग सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी मध्यस्थी सेवांचा वापर करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे. यामध्ये ठेवी गोळा करून आणणे यासारखी कामेदेखील आहेत. यामध्ये बिनशासकीय संघटना, स्वयंसेवी संघटना, लघुवित्त संस्था व इतर नागरी समाज संघटनांचा समावेश आहे. या व्यवसाय वृद्धीस उपयुक्त ठरणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना बँकांनी पुरेशा सवलती अथवा पगार दिला पाहिजे, ज्याची रक्कम वेळोवेळी बदलता येईल. या कर्मचाऱ्यांबरोबर झालेल्या करारामध्ये अशी स्पष्ट नोंद असावी जेणेकरून ते ग्राहकांकडून बँकेच्या वतीने त्यांनी दिलेल्या सेवेबद्दल एक पैसाही मागू शकत नाहीत.

२) २५० रुपयांपेक्षा कमी किमतीच्या भेटवस्तू देणे

३) रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने वेळोवेळी घोषित केल्याप्रमाणे बँक कर्मचाऱ्यांना आर्थिक मदत देणे.

ई) कोणत्याही कंपनी, संस्था, पेढी, व्यक्तीची नियुक्ती ठेवी गोळा करण्याकरिता किंवा कुठल्याही प्रकारच्या दलालीवर अथवा भत्यावर त्याच्याशी संबंधित उत्पादाची विक्री करण्याकरिता. याला अपवाद केवळ डी)चा उपविभाग १)मध्ये दिला आहे.

फ) बक्षिस, लॉटरी, परदेशी किंवा भारतातील एखादी मोफत सहल, इत्यादी प्रकारच्या ठेवी संचयन योजना

ग) एजंटच्या मदतीने संसाधने वाढवून वर्तमान कर्जदारांच्या/बोलणी सुरू असलेल्यांच्या भांडवल गरजा पूर्ण करणे किंवा ठेवी संचयनाच्या नावाखाली मध्यस्थांना/त्रयस्थ व्यक्तींना कर्ज बहाल करण्यासारखे अनैतिक व्यवहार करणे

ह) विशिष्ट कालावधीकरिता बँक देत असलेल्या साध्या व्याज दराची माहिती न देता केवळ मुदती ठेवीची माहिती देणाऱ्या जाहिराती/माहितीपत्रके दाखवून लोकांकडून ठेवीची याचना करणे. कोणतीही माहिती देत असताना बँकेचा वार्षिक व्याज दर सांगणे बंधनकारक आहे.

१) चालू खात्यातील किमान रकमेवर व्याज देणे

२) सरकारी विभाग, निमसरकारी संस्था, स्थानिक संस्थांकडे जमा करण्यासाठी चालू खात्यातील रकमेवर अवलंबून निविदाकार व साविदाकारांना दिलेल्या 'मागणीवरून जमा ठेवीवर' व्याज देणे

क) चालू खात्याच्या व्यतिरिक्त बिन व्याजी ठेवी प्राप्त करणे किंवा अप्रत्यक्षपणे भरपाई देणे

ल) खाजगी सावकारांकडून अथवा अनिगमित संस्थांकडून ठेवी प्राप्त करणे. खाजगी साहकारांच्या ग्राहकांसाठी सोयीच्या अशा पावतीची मागणी करणाऱ्या किंवा ठेवीच्या परिपक्वतेनंतर त्या ग्राहकांना मुखत्यारनामा, नियुक्ती पत्र इत्यादी प्रकारे अधिकार देणाऱ्या ठेवी प्राप्त करणे.

म) इतर बँकांच्या मुदती ठेवी पावतीवर किंवा इतर मुदती ठेवीवर अग्रिम राशी देणे

न) १) सरकारी खाते/कामकाजासाठी सरकारच्या अर्थसंकल्पीय मदतीवर अवलंबून संस्था/महानगरपालिका किंवा समित्या/पंचायत समिती/राज्य गृहनिर्माण संस्था/पाणी व सांडपाणी व्यवस्था/मलनिःसारण खाते/राज्य पाठ्य पुस्तक निर्मिती मंडळ/वसाहत/महानगर विकास निगम/राज्य/जिल्हा पातळीवरील सहकारी वसाहती इत्यादी किंवा राजकीय पक्ष, उद्योग/व्यापार, व्यावसायिक पेढी, मालकी किंवा भागीदारी तत्वावर चालणारी कंपनी किंवा संस्था यांच्या नावावर बचत खाते उघडणे.

स्पष्टीकरण :

निवडणूक चिन्ह (राखीव व बहाल) ऑर्डर, १९६८च्या कार्यरत अधिनीयमाप्रमाणे येथे उच्चारलेले 'राजकीय पक्ष' म्हणजे भारतीय नागरिकांची कोणतीही संस्था वा पेढी, ज्याची नोंदणी भारतीय निवडणूक आयोगाकडे राजकीय पक्ष म्हणून करण्यात आली आहे.

२) तिसऱ्या जोडपत्रात नमूद केलेल्या संस्थांच्या बाबतीत वरील निषेध लागू पडणार नाहीत.

जोडपत्र १

देशांतर्गत/सामान्य अनिवासी खात्यांच्या ठेवीवरील वार्षिक व्याज दर

खात्याचा प्रकार

१) चालू	काहीच नाही
२) बचत	३.५ टक्के
३) मुदती ठेव (किमान ७ दिवसांकरिता)	मोफत

- १७ नोव्हेंबर, २००५ ला भारतातील उद्योग बंद झाल्यावर देशांतर्गत बचत खात्यांना लागू पडणारा व्याज दर बाह्य अनिवासी बचत खात्यांनाही लागू पडेल.

जोडपत्र २

बाह्य अनिवासी खात्यांमधील ठेवींवर लागू पडणारा वार्षिक व्याज दर

१)	चालू	काहीच नाही
२)	बचत खाते	१७ नोव्हेंबर, २००५ ला भारतातील व्यवहार बंद झाल्यापासून बाह्य अनिवासी बचत खात्यांना (एनआरई) एलआयबीओआर/एसडब्ल्युपीच्या यू.एस डॉलर ठेवींवरील ६ महिन्यांच्या दराऐवजी देशी बचत ठेवींचा दर लागू पडतो.
३)	मुदती ठेव	१) १७ नोव्हेंबर, २००५ मध्ये भारतातील व्यवहार बंद करण्याच्या हेतूने १ते३ वर्षांचा करार केलेल्या प्रत्यावर्तित एनआरई ठेवींवरील व्याज दर तेव्हाच परिपक्व होणाऱ्या यूएस डॉलर अधिक ७५ बेसिस पॉइन्ट्स असलेल्या एलआयबीओआर/एसडब्ल्युपीच्या दरांपेक्षा अधिक असता कामा नयेत.
		२) पुढील महिन्यात लागू पडणारा व्याज दर मागील महिन्याच्या शेवटच्या तारखेला असलेल्या एलआयबीओआर/एसडब्ल्युपी दरावर अवलंबून असेल.
		३) व्याज दरातील बदल परिपक्व झालेल्या पुनर्जीवित केलेल्या एनआरई ठेवींनादेखील लागू पडतो.
		४) २९.०४.२००३ पासून नवीन एनआरई ठेवींची परिपक्वता कालावधी १-३ वर्षांचा असेल. वर्तमान एनआरई ठेवींची परिपक्वता कालावधी संपल्यावर त्या पुनर्जीवित करताना हा नियम लागू पडेल. आपल्या मालमत्ता व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने एखाद्या बँकेला अधिक काळाकरिता एनआरई ठेवी राखायच्या असल्यास, ते असे करू शकतात. परंतु यावरील व्याज दर हा ३ वर्षांकरिता असलेल्या ठेवींइतकाच असू शकतो.

		ॡ) वुवहलरलक सुलडतेकरलतल वुवल दर हल सगळुवलत कवळकुकुल दलन अंकुी दशलंश अडूरुणलक डुरणललीत डुऑलल कलरुलल. उदल. ३.६७६ टकुके ३.६ॢ म्हणून डुऑलले कलरुलल, तर ३.६ॡॡ टकुके ३.६ॡ असे डुऑलले कलतुलल.
		६) एलआडडुीओआर/ एसडडुुुएडुी दर एडुईडुीएआडु दर डुहलनुडलकुकुल शेवटकुकुल तलरखेलल रलडुटर्स सुकुरीनवर दलखवले कलतुलल. सरुव उडडुुुकुतल ते डुलहू शकतुलल. हे दर डुढुील डुहलनुडलकरलतल ललगू हुुणलनुडल वुवल दरलसलठीके कडलल दर डुलनले डुलहलकेत.

जोडपत्र ३

२६ (न) (१)मध्ये दिलेले निषेध ज्या संस्थांना लागू पडणार नाहीत अशा संस्थांच्या नावांची यादी

- १) बँकेने अर्थसहाय्य केलेली प्राथमिक सहकारी क्रेडिट सोसायटी
- २) खादी व ग्रामीण उद्योग निगम
- ३) कृषी उत्पादन बाजार समिती
- ४) समिती नोंदणी कायदा, १८६० किंवा राज्यात/केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये लागू असलेल्या कायद्याप्रमाणे नोंद झालेल्या समित्या.
- ५) केंद्र सरकारने कंपनी कायदा, १९५६च्या २५व्या विभागाप्रमाणे परवाना दिलेल्या कंपनी किंवा भारतीय कंपनी कायदा, १९९३तील तत्स्थानी उपबंधाप्रमाणे 'सीमित' किंवा 'खाजगी सीमित' हे शब्द नावामध्ये नसलेल्या कंपन्या.
- ६) २२ (न) (१) मध्ये नमूद केलेल्या कंपन्यांच्या व्यतिरिक्त व ज्यांची आवक आयकर कायदा, १९६१ प्रमाणे आयकरमुक्त आहे.
- ७) सरकारी खाते/संस्था/विविध उपक्रमांकरिता अनुदान/सवलती मिळविलेल्या एजन्सी/केंद्र सरकारने प्रायोजित केलेल्या योजना/बँकेमध्ये बचत खाते उघडण्यासाठी राज्य सरकारला संबंधित राज्य/केंद्र शासनाच्या अधिकारपत्राची गरज असते.
- ८) ग्रामीण भागांमध्ये महिला व बाल विकास) डेव्हलपमेन्ट ऑफ वीमेन अँड चिल्ड्रन इन रुरल एरियाज)
- ९) आपल्या सदस्यांमध्ये बचतीसाठी प्रोत्साहन देणाऱ्या नोंदणीकृत व नोंदणी नसलेल्या स्वयंसेवी संस्था.
- १०) शेतकरी क्लब - विकास व्हालेन्टीयर वाहिनी (व्हीव्हीव्ही)

परिशिष्ट

देशांतर्गत/निवास/बाह्य अनिवासी खात्यांमधील रुपयांच्या ठेवींवरील व्याज दर याबद्दल सूचना देणाऱ्या महापरिपत्रकात सर्व परिपत्रक/सूचनांच्या यादीचा समावेश करण्यात आला आहे.

१.	डीबीओडी क्र. लेग.बीसी. ९४/०९.०७.००५/२००६-०७	०७.०५.२००७
२	डीबीओडी क्रं. डीआयआर. बीसी. ८८/१३.०३.००/२००६-०७	२४.०४.२००७
३	डीबीओडी क्रं. डीआयआर. बीसी. ८९/१३.०३.००/२००६-०७	२४.०४.२००७
४	डीबीओडी क्रं. डीआयआर बीसी. ७०/१३.०१.०१/२००६-०७	३०.०३.२००७
५	डीबीओडी क्रं. एलईजी.बीसी. ५४/११३.०३.००/२००६-०७	३१.०१.१००७
६	डीबीओडी क्रं. डीआयआर बीसी. ५५/१३.०३.००/२००६-०७	३१.०१.२००७
७	ए.पी.(डीआयआर शृंखला) परिपत्रक क्रं. २९	३१.०१.२००७
८	डीबीओडी क्रं. डीआयआर बीसी.६/१३.०३.००/२००६-०७	०१.०७.२००६
९	डीबीओडी क्रं. बीएल. बीसी. ५८/२२.०१.००१/२००५-०६	२५.०१.२००६